

MARIUSZ BARANOWSKI*

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Profesorowi Jackowi Tittenbrunowi (1952–2018) in memoriam

Professor Jacek Tittenbrun (1952–2018) in memoriam

CYTOWANIE

Baranowski Mariusz (2017). *Profesorowi Jackowi Tittenbrunowi (1952–2018) in memoriam*. „Studia Krytyczne” Nr 5: 9-13.

ABSTRAKT

12 kwietnia 2018 roku, dwa dni przed swoimi sześćdziesiątymi szóstymi urodzinami, zmarł Profesor Jacek Tittenbrun, wybitny socjolog gospodarki związany z Uniwersytetem im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, członek rady naukowej „Studiów Krytycznych”, promotor wielu prac magisterskich i doktorskich oraz nauczyciel wielu pokoleń socjologów i socjolożek. Niezwykle pracowity, dociekliwy i polemiczny badacz, którego cały dorobek naukowy i postawa życiowa przepełnione były myśleniem krytycznym.

SŁOWA KLUCZOWE

Jacek Tittenbrun, marksista, socjolog gospodarki, strukturalizm socjoekonomiczny.

ABSTRACT

On 12 April 2018, two days before his sixty-sixth birthday, Professor Jacek Tittenbrun, an outstanding economic sociologist associated with the Adam Mickiewicz University in Poznań, a member of Editorial Board of *Critical Studies*, a supervisor of many master's and doctoral theses and a teacher of many generations of sociologists, died. An extremely hardworking, inquisitive and polemical researcher, whose entire scientific output and life attitude were filled with critical thinking.

KEY WORDS

Jacek Tittenbrun, Marxist, economic sociologist, socioeconomic structuralism.

---

* ul. Szamarzewskiego 89 C, 60-568 Poznań; e-mail: mariusz.baranowski@amu.edu.pl.

12 kwietnia 2018 roku, dwa dni przed swoimi sześćdziesiątymi szóstymi urodzinami, zmarł Profesor Jacek Tittenbrun, wybitny socjolog gospodarki związany z Uniwersytetem im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, członek rady naukowej „Studiów Krytycznych”, promotor wielu prac magisterskich i doktorskich oraz nauczyciel wielu pokoleń socjologów i socjolożek. Niezwykle pracowity, dociekliwy i polemiczny badacz, którego cały dorobek naukowy i postawa życiowa przepełnione były myśleniem krytycznym.

Profesor Jacek Tittenbrun, urodzony 14 kwietnia 1952 roku w Poznaniu, całe zawodowe życie związany był z Instytutem Socjologii poznańskiego uniwersytetu. To w nim studiował i w 1976 roku uzyskał tytuł magistra socjologii, zaś w 1980 obronił doktorat napisany pod kierunkiem prof. Stanisława Kozyra-Kowalskiego. Praca magisterska poświęcona była twórczości Stanisława Brzozowskiego, natomiast doktorat dotyczył socjologii Talcotta Parsonsa w kontekście materializmu historycznego. W 1989 roku poznański badacz uzyskał habilitację, a jego kariera nabrała olbrzymiego tempa. W okresie zaledwie pięciu lat opublikował cztery książki (1991a, 1991b, 1992, 1995), spośród których *Upadek socjalizmu realnego w Polsce* (1992, ang. wyd. 1993) zasługuje na szczególną uwagę, ze względu na kontrfaktyczne tezy w niej postawione i szeroki rezonans, jaki wywołała, w kraju i za granicą. Praca dotyczyła społeczno-gospodarczej analizy końca okresu PRL-u i jego transformacji w ustrój kapitalistyczny, które dokonały się – wedle poznańskiego socjologa – wcześniej niżli w 1989 roku. W książce tej Jacek Tittenbrun (1992: 180) pisał: „Nie ma więc sprzeczności między naszym określeniem charakteru walk klasowych polskich robotników – jako antyburżuazyjnych, i równoczesnym stwierdzeniem, że walki te doprowadziły do obalenia dotychczasowego ustroju, stwarzając przesłanki do – całkiem już oficjalnego i jawnego – przekształcenia go w formację kapitalistyczną. Występowali oni bowiem nie przeciwko socjalizmowi robotniczemu, realnemu (...), lecz przeciwko »socjalizmowi formalnemu« – czyli, inaczej mówiąc – przeciwko kapitalizmowi występującemu pod socjalistycznym szyldem”.

Powyższe prace, acz bardzo istotne z perspektywy socjologicznej analizy procesów gospodarczych, stanowią zaledwie ułamek obfitego dorobku poznańskiego socjologa gospodarki. Nie sposób scharakteryzować prawie 30 książek opublikowanych przez prof. Jacka Tittenbruna jako jednego autora, a do tego należałoby dodać monografie pod jego redakcją, rozdziały w tychże oraz artykuły idące w dziesiątki, nie zapominając o publicystyce, recenzjach i wywiadach. Ta niesamowita dociekliwość naukowa i „poznańska” pracowitość nie straciły na rozmachu pomimo wypadku, któremu uległ w 1994 roku niespełna czterdziestodwuletni wówczas samodzielny pracownik naukowy Instytutu Socjologii UAM. W wyniku potrącenia przez samochód, Jacek Tittenbrun utracił wzrok.

Jego aktywność naukowa i organizacyjna po wypadku, właściwie nabrała jeszcze większego wigoru i przebojowości. Oprócz opublikowania monumentalnego, czterotomowego dzieła *Z deszczu pod rynnę* (2007a, 2007b, 2007c, 2007d), będącego szczegółową analizą polskiej transformacji gospodarczej, wydał w 2012 roku równie ważną *Gospodarkę w społeczeństwie*, zawierającą systematyczny wykład autorskiej teorii strukturalizmu socjoekonomicznego. Oprócz tego, regularnie zaczął publikować w wydawnictwach zagranicznych (por. m.in. Tittenbrun 2013, 2014). Rozpoczął pracę w Wyższej Szkole Nauk Humanistycznych i Dziennikarstwa jako kierownik Katedry Socjologii Przedsiębiorczości i Pracy, a także szef Zespołu Badań Socjoekonomicznych, z którym zrealizował badania struktury klasowo-stanowej społeczności Poznania (zob. 2010a) oraz spółdzielni socjalnych i grup wykluczonych społecznie (zob. 2010b). Wspominał ten okres ożywionej pracy teoretycznej i terenowej, a także atmosferę panującą w WSNHiD (z licznymi seminariami, konferencjami, zaangażowanymi studentami i pracownikami), jako najlepszy czas w jego karierze naukowej.

Prof. Jacek Tittenbrun był marksistą, lecz nie dogmatykiem. Potrafił łączyć w swojej pracy koncepcje Karola Marksa z podejściem Maksa Webera, a nawet Talcotta Parsonsa, na pierwszy rzut oka wykluczających się wzajemnie. Jako lewicowy intelektualista (a warto pamiętać, że według Marka Siemka „lewicowy intelektualista” to pleonazm, nie ma innych intelektualistów; zaś „prawicowy intelektualista” to oksymoron) wyczulony był na kwestię nierówności społecznych i ekonomicznych, które uderzają przede wszystkim w najsłabsze kategorie społeczne. Jego krytycznym analizom mechanizmów funkcjonowania społeczeństwa towarzyszyła postawa zaangażowanego socjologa, stającego po stronie „przegranych transformacji”, osób wykluczonych społecznie lub zagrożonych tym wykluczeniem.

***

Profesora Jacka Tittenbruna znałem ponad szesnaście lat. Najpierw jako student uczęszczałem na wykład fakultatywny z socjologii gospodarki, potem byłem jego doktorantem, a następnie jako adiunkt pracowałem w Katedrze Socjologii Przedsiębiorczości i Pracy WSNHiD oraz Zakładzie Socjologii Zróżnicowania Społecznego UAM, kierowanymi przez Profesora. Przez te długie lata forma naszych relacji ulegała przeobrażeniom, lecz pewne elementy zostały niezmiennie. Prof. Jacek Tittenbrun był wymagającym interlokutorem, z niezwykle krytycznym zacięciem, ale jednocześnie uwielbiał rozmawiać, prowokować, nie zgadzać się. Nade wszystko charakteryzował się pracowitością, z której był znany wśród współpracowników. Potrafił przeczytać opasłą książkę w jeden dzień, czy napisać dwudziestostronicową recenzję w kilka godzin. Wyróżniały go „młodzieńczy” entuzjazm i niesamowita świeżość w podejściu do problemów naukowych.

Godzinami potrafił roztrząsać zagadnienia teoretyczne, a podczas konferencji naukowych nie opuszczał żadnych referatów (słyszał z zadawania rozbudowanych, czasami prowokacyjnych, ale zawsze wnikliwych pytań i bardzo irytowało go, gdy przerywano mu lub jego rozmówcy z powodu ograniczenia czasu). Ilość pomysłów badawczych i przedsięwzięć empirycznych, które pragnął zrealizować wykaczała poza możliwości jednego człowieka. Jego artykuły rzadko wpisywały się w wymogi ilościowe tekstów naukowych, często przekraczając limity dwu czy trzykrotnie (zob. 2015, 2016), o monografiach nie wspominając. Był wszelako niepohamowanym optymistą, głównie wobec kwestii biurokratycznych, które traktował – mówiąc delikatnie – półserio.

Oprócz nauki, którą traktował raczej jako fascynujące i doniosłe wyzwanie niż obowiązek, uwielbiał muzykę, zwierzęta i literaturę. Muzyka była jego namiętnością, o której dyskutował z pasją i zaangażowaniem. Ale nawet w jej obrębie potrafił dostrzec niesprawiedliwości społeczne. Dlatego nade wszystko uwielbiał bluesa, czyli muzykę Afroamerykanów, poruszającą wątki dyskryminacji rasowej, wykluczenia ekonomicznego i trudów życia. Kochał zwierzęta, które zawsze były obecne w jego domu i ogrodzie. Śmiało mogę stwierdzić, że był zwariowany na ich punkcie i przynosiło mu to wielką, nieskrywaną radość. Podobnie jak dobra literatura, szczególnie w wydaniu Fiodora Dostojewskiego i – rzecz jasna – długie rozmowy telefoniczne.

12 kwietnia 2018 roku odszedł człowiek dumny, nonkonformista, wybitny uczony, marksista, niestrudzony rewolucjonista, który pragnął zmieniać świat i gardził zakulisowymi układami, nie akceptując niegodziwości i nepotyzmu. Człowiek z olbrzymim dystansem do siebie, choć niezwykle wymagający rozmówca i krytyk. Pasjonat Otisa Taylora, który słuchał utworu „Rosa Rosa” tak głośno, że okna drżały w całym domu, a przejmujące rytmy wypełniały cały wszechświat...

Bibliografia

Tittenbrun J. (1991a). *Nowi kapitaliści? Pracownicze fundusze emerytalne a własność kapitału akcyjnego*. Poznań: Wydawnictwo Nakom.

Tittenbrun J. (1991b). *Instytucje finansowe a własność kapitału akcyjnego*. Poznań: Wydawnictwo Nakom.

Tittenbrun J. (1992). *Upadek socjalizmu realnego w Polsce*. Poznań: Dom Wydawniczy REBIS.

Tittenbrun J. (1993). *The Collapse of 'Real Socialism' in Poland*. London: Janus Publishing Company.

Tittenbrun J. (1995). *Ekonomiczny sens prywatyzacji. Spór o wyższość własności prywatnej nad publiczną*. Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora.

- Tittenbrun J. (2007a). *Z deszczu pod rynną. Meandry polskiej prywatyzacji*. Tom 1. Poznań: Zysk i S-ka Wydawnictwo.
- Tittenbrun J. (2007b). *Z deszczu pod rynną. Meandry polskiej prywatyzacji*. Tom 2. Poznań: Zysk i S-ka Wydawnictwo.
- Tittenbrun J. (2007c). *Z deszczu pod rynną. Meandry polskiej prywatyzacji*. Tom 3. Poznań: Zysk i S-ka Wydawnictwo.
- Tittenbrun, J. (2007d). *Z deszczu pod rynną. Meandry polskiej prywatyzacji*. Tom 4. Poznań: Zysk i S-ka Wydawnictwo.
- Tittenbrun, J. (red.) (2010a). *Struktura klasowo-stanowa społeczności Poznania*. Poznań: Wydawnictwo Nakom.
- Tittenbrun J. (red.) (2010b). *Spółdzielnie socjalne. Skuteczny mechanizm walki z wykluczeniem społecznym czy ślepa uliczka?* Poznań: Wydawnictwo Nakom.
- Tittenbrun J. (2012). *Gospodarka w społeczeństwie. Zarys socjologii gospodarki i socjologii ekonomicznej w ujęciu strukturalizmu socjoekonomicznego*. Poznań: Zysk i S-ka Wydawnictwo.
- Tittenbrun J. (2013). *Anti-Capital: Human, Social and Cultural. The Mesmerising Misnomers*, Farnham: Ashgate.
- Tittenbrun J. (2014). *Concepts of Capital. The Commodification of Social Life*, New Brunswick-London: Transaction Publishers.
- Tittenbrun J. (2015). „New Wine in Old Bottles or Old Wine in New Bottles?”. *Studia Krytyczne* nr 1: 17-46.
- Tittenbrun, J. (2016). „Klasa średnia: mit czy byt?”. *Studia Krytyczne* nr 2: 61-83.